

Οι Φιλοσοφικές Εντάσεις της
Επιστημονικής Αλλαγής:
Προς έναν *Ρεαλιστικό Ιστορικισμό*

Διδακτορική Διατριβή

Θοδωρής Δημητράκος

Le Faux Miroir, René Magritte, 1928

ΕΚΠΑ - ΕΜΠ

ΑΘΗΝΑ 2012

a priori και την εξήγηση της επιστημονικής αλλαγής στη βάση της αναγωγής της επιστήμης στο κοινωνικό της πλαίσιο.

Π.1 Ο Πωλ Φεγιεράμπεντ και ο Μεθοδολογικός Αναρχισμός

Π.1.1 Στοιχεία πολιτικής μεθοδολογίας

Ο Φεγιεράμπεντ αποτελεί έναν από τους φιλοσόφους που διαδραμάτισαν κεντρικό ρόλο στην ανάπτυξη του θεωρητικού ρεύματος που αποκαλούμε “ιστορικιστική στροφή”. Το έργο του διαποτίζεται από τις βασικές φιλοσοφικές αρχές που διαμορφώθηκαν ως αντίδραση στην “παραδεδομένη οπτική” για τη φιλοσοφία της επιστήμης. Η αμφισβήτηση της χρησιμότητας της διάκρισης μεταξύ παρατηρησιακών και θεωρητικών όρων, καθώς και αυτής μεταξύ πλαισίου ανακάλυψης και πλαισίου δικαιολόγησης, η άρνηση του γραμμικού συσσωρευτικού μοντέλου ανάπτυξης της επιστήμης, η δυσπιστία προς το θεμελιωτισμό, λογικό ή εμπειρικό, και η απόρριψη των ανιστορικών, αποπλαισιωμένων αποτιμήσεων των επιστημονικών θεωριών αποτελούν βασικό φιλοσοφικό μοτίβο από τα πρώιμα ως τα πιο ώριμα έργα του. Παράλληλα, ο αυστριακός φιλόσοφος συνιστά την πιο ακραία μορφή του εν λόγω φιλοσοφικού ρεύματος. Μοιάζει να ακολουθεί, με έναν τρόπο, τις απώτατες συνέπειες των εννοιών που εισάγονται με την “ιστορικιστική στροφή”, κάτι που τον καθιστά σημείο αναφοράς στις σύγχρονες συζητήσεις περί σχετικισμού.

Πριν περάσουμε στις ακραίες συνέπειες, αξίζει να γίνει μια νύξη για ένα ζήτημα που είναι συναφές με την αναφερόμενη “ρίζοσπαστικότητα”. Ο Φεγιεράμπεντ είναι ισχυρά προσανατολισμένος προς μια κανονιστική αντίληψη για τη φιλοσοφία της επιστήμης. «Υποστηρίζει πως για να είναι μια μεθοδολογία χρήσιμη τότε οφείλει να έχει μια κατευθυντική (prescriptive) σημασία· οφείλει να είναι κανονιστική με την έννοια της καθοδήγησης του επιστήμονα στην επιλογή των υποθέσεων του»⁴. Η φιλοσοφία της επιστήμης λοιπόν πρέπει να παρέχει στους επιστήμονες αφηρημένες συνταγές προκειμένου να μπορούν να επιλέξουν μεταξύ ασυμβίβαστων υποθέσεων. Μια σωστή μεθοδολογία παρέχει τα κριτήρια εκείνα που εξασφαλίζουν στους επιστήμονες πως επιλέγουν ορθολογικά την καλύτερη δυνατή υπόθεση. Η κανονιστική αυτή διάσταση μοιάζει το πιο χαρακτηριστικό κατάλοιπο της μαθητείας του Φεγιεράμπεντ υπό τον Πόππερ στο London School of Economics⁵.

Έχουμε ήδη αναφερθεί ακροθιγώς στη σχέση μεταξύ μιας κανονιστικής και μιας περιγραφικής αξίωσης στα πλαίσια της φιλοσοφίας της επιστήμης⁶. Επί της ουσίας πρόκειται για δύο διαστάσεις αλληλένδετες. Κάθε κανονιστικό πρόταγμα για την επιστήμη λαμβάνει υπόψη, στον ένα ή τον άλλο βαθμό, τον τρόπο άσκησης της επιστημονικής έρευνας συγχρονικά ή διαχρονικά. Από την άλλη μεριά, κάθε περιγραφικό μοντέλο της

⁴Zahar, E. (1982), σελ. 402.

⁵Το 1951 ο Φεγιεράμπεντ έλαβε μια υποτροφία από το British Council για μετάδιδακτορικές σπουδές στην Αγγλία. Ο ίδιος υπολόγιζε να τις πραγματοποιήσει υπό την επίβλεψη του Βιτγκεστάιν, ωστόσο ο θάνατος του τελευταίου ώθησε το Φεγιεράμπεντ να στραφεί στο LSE και να επιλέξει τον Πόππερ ως επιβλέποντα (βλ. Hoyningen-Huene, P., 2000β', σελ. 4). Επίσης, είναι χαρακτηριστικό το γεγονός πως η κριτική του Φεγιεράμπεντ απέναντι στην ΔΕΕ του Κουν συμπίπτει σε ένα βαθμό (παρόλο που δεν μένει εκεί μόνο) με την ποππεριανή δυσφορία απέναντι στην «κανονική επιστήμη», η οποία υποτίθεται καθιστά την επιστήμη μια άκριτη, ρουτινιάρικη και μη κριτική διαδικασία, μια διαδικασία σε τελική ανάλυση αντιανθρωπιστική (βλ. Feyerabend, P. K., 1970 και Hoyningen-Huene, P., 1995)

⁶Βλ. κεφάλαιο Ι, §2.1.

αναπαραγωγής και της εξέλιξης της επιστημονικής γνώσης, στο βαθμό που αυτοπροτείνεται ως ακριβές, λειτουργεί ως υπόδειγμα για την άσκηση της μελλοντικής έρευνας και επομένως προσλαμβάνει κανονιστικές διαστάσεις, παρά τις όποιες αρχικές προθέσεις. Παρόλη την αλληλεξάρτηση ωστόσο, μπορούμε να διακρίνουμε ένα βαθμό αυτονομίας μεταξύ του κανονιστικού και του περιγραφικού εγχειρήματος, όπως επίσης μπορούμε να διακρίνουμε και δύο αντίρροπες μεθοδολογικές επιλογές. Στα περιγραφικά εγχειρήματα προεξάρχει μία έντονη επαγωγική αντίληψη, η οποία τείνει να εξάγει ένα γενικό μοντέλο για την εξέλιξη της επιστήμης μέσα από την ίδια την επιστημονική πορεία. Στα κανονιστικά αντίθετα, προεξάρχει μια παραγωγική συλλογιστική, όπου η επιστημονική δραστηριότητα οφείλει να εναρμονιστεί με τις “ορθολογικές” μεθοδολογικές επιταγές. Η συλλογιστική αυτή έχει πολλές φορές ως αποτέλεσμα να μοιάζει ολόκληρη η επιστημονική ιστορία ως μια ανορθόλογη προϊστορία, με μερικές εκλάμψεις ορθολογικότητας, οι οποίες δείχνουν το δρόμο για την περαιτέρω “σωστή” ανάπτυξη της επιστήμης. Η διαφορά μπορεί να γίνει εμφανής αν παρακολουθήσει κανείς τον τρόπο που αντιμετωπίζουν την επιστήμη, για παράδειγμα ο Κουν και ο Πόππερ.

Ο Φεγιεράμπεντ από τη μία μεριά διατηρεί ρητά την αντίληψη πως μια μεθοδολογία, για να είναι χρήσιμη, οφείλει να έχει συνταγογραφικό χαρακτήρα, από την άλλη όμως δείχνει γνήσια φιλοσοφική ευαισθησία για το ιστορικό αρχείο της επιστήμης. Επί της ουσίας φιλοσοφεί ιστορώντας, κάτι που αποτελεί ευρύτερο χαρακτηριστικό της ιστορικοιστικής στροφής. Παράλληλα, στο έργο του ενυπάρχει σε αρκετά σημεία μια έντονη διαπλοκή των επιστημολογικών και των πολιτικών θεωρήσεων⁷. Τούτο συμβαίνει με δύο τρόπους. Αφενός δανείζεται ρητά σχήματα από την πολιτική θεωρία και τα χρησιμοποιεί ως επιστημολογικές θέσεις⁸. Αφετέρου, συσχετίζει τις μεθοδολογικές επιταγές της φιλοσοφίας με τις συνέπειες που θεωρεί πως έχουν σε πολιτικό επίπεδο, τους ακαδημαϊκούς θεσμούς, τη γενική εκπαίδευση κ.λπ⁹. Η “πολιτικοποίηση” της μεθοδολογίας προσδίδει στην τελευταία ακόμη πιο έντονο κανονιστικό ύφος, καθώς δεν ευθύνεται πια μονάχα για την εξασφάλιση της τήρησης ορθολογικών κανόνων στην επιστήμη, αλλά “ευθύνεται” γενικότερα για την προάσπιση ευρύτερων πανανθρώπινων αξιών όπως η ελευθερία.

Αν παρακολουθήσουμε προσεκτικά αυτές τις γενικές πτυχές της σκέψης του Φεγιεράμπεντ, μπορούμε να δούμε καθαρότερα τον τρόπο με τον οποίο καταλήγει στα διάσημα πλέον προτάγματα του μεθοδολογικού αναρχισμού. Ένα πρώτο στοιχείο είναι η αντίληψη πως μια μεθοδολογία, για να είναι χρήσιμη, οφείλει να δίνει συνταγές στους επιστήμονες:

⁷Κάτι που έχει να κάνει μάλλον με τις ηπειρωτικές καταβολές της εκπαίδευσής του.

⁸Για παράδειγμα, σε μια απόπειρα αυτοπροσδιορισμού αναφέρει: «Όταν για το εγχείρημά μου διάλεξα τον όρο αναρχισμός, απλώς ακολούθησα τη γενική χρήση. Ο αναρχισμός, όμως, όπως εφαρμόστηκε στο παρελθόν και εφαρμόζεται σήμερα από ένα όλο και μεγαλύτερο αριθμό ατόμων, περιλαμβάνει χαρακτηριστικά που δεν είμαι διατεθειμένος να υποστηρίξω. Ελάχιστα ενδιαφέρεται για την ανθρώπινη ζωή και την ανθρώπινη ευτυχία (εκτός από τη ζωή και την ευτυχία όσων ανήκουν σε κάποια ειδική ομάδα) και περιέχει εκείνο ακριβώς το είδος πουριτανικής αφοσίωσης και σοβαρότητας που αποδοκιμάζω. Για αυτούς τους λόγους προτιμώ τώρα τον όρο Ντανταϊσμός. Ένας ντανταϊστής δεν πειράζει ούτε μύγα, ένας ντανταϊστής δεν εντυπωσιάζεται από καμία σοβαρή προσπάθεια και μυρίζεται κάτι ύποπτο κάθε φορά που βλέπει τους άλλους να σταματάνε το χαμόγελο και να παίρνουν στάσεις και εκφράσεις που δείχνουν ότι κάτι σπουδαίο πρόκειται να ειπωθεί. Ένας ντανταϊστής είναι σίγουρος ότι η ζωή αξίζει τον κόπο από τη στιγμή που παίρνουμε τα πράγματα ελαφρά και αφαιρούμε από τα λόγια μας τα βαθιά αλλά σαπρά πλέον νοήματα που έχουν αιώνες τώρα συσσωρευτεί (“αναζήτηση της αλήθειας”, “υπεράσπιση της δικαιοσύνης” κ.λπ), ένας ντανταϊστής είναι έτοιμος να εισάγει ευχάριστους πειραματισμούς ακόμα και σε πεδία όπου η αλλαγή και το πείραμα είναι εκτός συζήτησης (παράδειγμα οι βασικές λειτουργίες της γλώσσας). Ελπίζω ότι ο αναγνώστης μετά το διάβασμα του βιβλίου μου [σ.σ. Ενάντια στη Μέθοδο], θα με θυμάται σαν ένα αστόχαστο ντανταϊστή και όχι σαν ένα σοβαρό αναρχικό». Feyerabend, P. K. (1982), σελ. 53.

⁹Βλ. Feyerabend, P. K. (1981α) σελ. 25-33.

ένα δεύτερο στοιχείο είναι η ευαισθησία στο ιστορικό αρχείο και η άρνηση να μπει η συμπεριφορά των επιστημόνων στην προκρούστεια κλίνη ώστε να ταιριάζει σε έναν μεθοδολογικό κανόνα· και ένα τρίτο είναι η αδιάλειπτη προσήλωση σε πολιτικής φύσεως ιδανικά για ελευθερία και ανεμπόδιστη δημιουργικότητα¹⁰. Τα τρία αυτά στοιχεία μας δίνουν μια επαρκή γενική επεξήγηση του «όλα επιτρέπονται» (anything goes). Το ιστορικό αρχείο μας δείχνει πως «... δεν υπάρχει ούτε ένας κανόνας, οσοδήποτε εύλογος και ακλόνητα θεμελιωμένος στην επιστημολογία κι αν είναι, που να μην παραβιάζεται κάποια στιγμή. Γίνεται φανερό ότι τέτοιες παραβιάσεις δεν είναι τυχαίες, ούτε αποτελέσματα ανεπαρκούς γνώσης ή απροσεξίας που θα μπορούσαν να είχαν αποφευχθεί. Αντιθέτως, βλέπουμε ότι είναι αναγκαίες για την πρόοδο»¹¹. Επομένως, αν επιστημολογία σημαίνει πως πρέπει να βρούμε έναν σταθερό γενικό κανόνα και από την άλλη κάθε κανόνας είναι καταδικασμένος να αποτύχει σε σύγκριση με το ιστορικό αρχείο, τότε δεν απομένει παρά μονάχα ένας κανόνας ή «αντικανόνας»¹², ο οποίος στη γενική του μορφή εκφράζεται ως «όλα επιτρέπονται». Παράλληλα, ο συγκεκριμένος αντικανόνας είναι συμβατός και με τις πολιτικές επιδιώξεις του Φεγιεράμπεντ που αναφέραμε. Ο ίδιος επισημαίνει:

«... [Η] επιστημονική εκπαίδευση, όπως περιγράφηκε (και όπως εφαρμόζεται στις σχολές μας) δε συμβιβάζεται με μια ανθρωπιστική στάση. Είναι αντίθετη με την καλλιέργεια της προσωπικότητας του κάθε ατόμου που μόνο αυτή παράγει ή μπορεί να παράγει ολοκληρωμένα άτομα, σακατεύει με τη συμπίεση, όπως τα πόδια μιας Κινέζας, κάθε τμήμα της ανθρώπινης φύσης που ξεχωρίζει και τείνει να διαφοροποιήσει εμφανώς κάθε άτομο, στις γενικές του γραμμές, από τα ιδανικά του ορθολογισμού που συμβαίνει να επικρατούν στην επιστήμη ή στη φιλοσοφία της επιστήμης. Συνεπώς, η προσπάθεια να αυξηθεί η ελευθερία, να περνάμε μια πλήρη και ευχάριστη ζωή, και η αντίστοιχη προσπάθεια να ανακαλύψουμε τα μυστικά της φύσης, συνεπάγονται την απόρριψη όλων των οικουμενικών προτύπων και όλων των άκαμπτων παραδόσεων».

Με άλλα λόγια, η ιστορία μας δείχνει πως η επιστήμη προχωρά χωρίς κάποιο σταθερό κανόνα ανά χείρας. Αυτό που μας απομένει είναι να αναγνωρίσουμε αυτήν την ανυπαρξία κανόνα ή, διατυπώνοντάς το θετικά, να αναγνωρίσουμε την ισχύ του αντικανόνα προκειμένου να επιτύχουμε όχι απλά καλύτερη επιστήμη, αλλά και πιο ανθρωπιστική εκπαίδευση, ολοκληρωμένες προσωπικότητες, ελεύθερη κοινωνία.

Πιο συγκεκριμένα, σε επιστημολογικό επίπεδο, η εφαρμογή του αντικανόνα έχει δύο βασικές διαστάσεις. Πρώτον, οι επιστήμονες παροτρύνονται να διατυπώνουν υποθέσεις «ασυνεπείς προς καθιερωμένες και ισχυρά επικυρωμένες θεωρίες»¹³ και δεύτερον, παροτρύνονται να διατυπώνουν υποθέσεις «ασυνεπείς προς παρατηρήσεις, γεγονότα και πειραματικά αποτελέσματα»¹⁴. Ο Φεγιεράμπεντ θεωρεί πως δε χρειάζεται ιδιαίτερη υπεράσπιση η δεύτερη διάσταση του αντικανόνα, καθώς δεν υπάρχει καμία γνωστή θεωρία που να συμφωνεί με όλα τα γεγονότα του πεδίου εφαρμογής της. Παράλληλα οι

¹⁰Βεβαίως πρόκειται για γενικά ιδανικά, τα οποία στη γενική τους μορφή δεν αμφισβητούνται από κανένα. Το συγκεκριμένο πρόσημο που τους αποδίδεται από τον Φεγιεράμπεντ, χωρίς ποτέ να προχωρά σε μια σαφή ανάλυσή τους, συγγενεύει με τα προτάγματα του πολιτικού αναρχισμού όπως έχουν διαμορφωθεί τα τελευταία 150 χρόνια.

¹¹Feyerabend, P. K. (1982), σελ. 55. Επ' αυτού βλ. επίσης Feyerabend, P. K. (1981ζ), σελ. 72.

¹²Feyerabend, P. K. (1982), σελ. 60.

¹³Ο.π. σελ. 60.

¹⁴Ο.π. σελ. 62.

αντιεπαγωγικές υποθέσεις προκρίνονται διότι είναι ικανές να φωτίσουν τις προκαταλήψεις των εδραιωμένων παρατηρησιακών δεδομένων, οι οποίες δεν μπορούν να αναδειχθούν με ανάλυση, αλλά με την αντιπαράθεση των ασυμβίβαστων υποθέσεων¹⁵.

Όσον αφορά την προτροπή προς διατύπωση υποθέσεων ασυνεπών προς καθιερωμένες και επικυρωμένες θεωρίες, την προτροπή δηλαδή για παραβίαση της συνθήκης συνέπειας σε θεωρητικό επίπεδο, δύο είναι βασικοί λόγοι υιοθέτησής της¹⁶. Πρώτον, το ότι μια θεωρία προηγείται χρονικά και ο βαθμός εξοικειώσής της σε σχέση με τη νεότερη είναι μεγαλύτερος δεν αποτελεί από μόνο του επαρκή λόγο για να θεωρηθεί πως κατέχει μια πλεονεκτική θέση. Δεύτερον, στα πλαίσια της αντίληψης περί θεωρητικού εμποτισμού των παρατηρησιακών δεδομένων, οι νέες θεωρίες είναι η μόνη συνθήκη δυνατότητας προκειμένου να αναδειχθεί ένα αποφασιστικό πείραμα που διαψεύδει μια κατεστημένη θεωρία¹⁷. Επομένως, με μία έννοια, οι νέες ασυνεπείς θεωρίες είναι συνθήκη δυνατότητας εμφάνισης νέων εμπειρικών δεδομένων και θα έπρεπε να προκρίνονται ακόμα και από μια εμπειριστική σκοπιά.

Τούτη η μαχητική-κανονιστική πλευρά του έργου του Φεγιεράμπεντ, κατά κύριο λόγο, τράβηξε ιστορικά το ενδιαφέρον των φιλοσόφων και των επιστημόνων. Φράσεις όπως: «... η επιστήμη είναι πολύ πιο κοντά στο μύθο απ' ότι μια επιστημονική φιλοσοφία είναι έτοιμη να αποδεχτεί. Είναι μία από τις μορφές σκέψης που αναπτύχθηκαν από τον άνθρωπο και όχι αναγκαστικά η καλύτερη»¹⁸ κατέταξαν τον Φεγιεράμπεντ ως έναν από τους χειρότερους σύγχρονους εχθρούς της επιστήμης¹⁹. Για να το θέσουμε σχηματικά, η μεθοδολογική του απόφαση να “μεταφράσει” σε κανονιστική γλώσσα τα πορίσματα των περιγραφικών του μελετών²⁰, προσδίδοντας τους συνάμα μια απόχρωση πολιτικής χειραφέτησης, αποτέλεσε το πρόσφορο έδαφος μιας φιλοσοφικής πώλωσης που επανακινητοποίησε συγκρουσιακά φιλοσοφικά μοτίβα περί ορθολογικής δυνατότητας της γνώσης και σκεπτικιστικής άρνησης της. Η συζήτηση αυτή έκανε τον κύκλο της, όπως και στην περίπτωση του Κουν και κάποια στιγμή έχασε την πολεμική (πολωμένη) δυναμική της, κάτι που επιτρέπει να επαναξιολογήσουμε πιο νηφάλια τα επιχειρήματα ένθεν κακείθεν. Στα πλαίσια της παρούσας μελέτης η αναπαραγωγή της όλης συζήτησης δεν έχει νόημα, εκείνο που έχει νόημα όμως είναι η παράθεση πτυχών του έργου του Φεγιεράμπεντ, οι οποίες συσχετίζονται άμεσα με την επιχειρούμενη φιλοσοφική ανασυγκρότηση της αντιπαράθεσης μεταξύ ιντερναλισμού και εξτερναλισμού.

Σε μια πρώτη φάση, στο έργο του Φεγιεράμπεντ μπορούμε να βρούμε τη ρητή έκφραση της εν λόγω αντιπαράθεσης. Πιο συγκεκριμένα, ο ίδιος διερωτάται: «πως [είναι δυνατόν] πληροφορίες, οι οποίες είναι το αποτέλεσμα ιδιοσυγκρασιακών ιστορικών αλλαγών μπορούν να αφορούν σε ιστορικά-ανεξάρτητα γεγονότα και νόμους;»²¹ και διακρίνει δύο βασικούς τύπους υποθέσεων γύρω από το ζήτημα. «Η πρώτη υπόθεση είναι ότι θεωρίες, γεγονότα και διαδικασίες που συγκροτούν την (επιστημονική) γνώση μιας συγκεκριμένης περιόδου είναι τα αποτελέσματα ιδιαίτερων και εξόχως ιδιοσυγκρασιακών ιστορικών αναπτύξεων»²². «Η δεύτερη υπόθεση είναι πως ό,τι έχει βρεθεί με αυτόν τον ιδιοσυγκρασιακό και πολιτισμικά-εξαρτημένο τρόπο (και είναι επομένως διαμορφωμένο

¹⁵Ο.π. σελ. 63.

¹⁶Βλ. ό.π. κεφ. 3.

¹⁷Βλ. επόμενο κεφάλαιο.

¹⁸Feyerabend, P. K. (1982), σελ. 353.

¹⁹Βλ. για παράδειγμα Theodoridis, T. and Psimopoulos, M. (1987).

²⁰Ο Hoyningen-Huene, P. (2000β'), σελ. 12, συμπυκνώνει πολύ εύστοχα την εν λόγω μετάφραση: «Ναι, αν επιμένετε, λέει ο Feyerabend, τότε θα σας δώσω έναν τέτοιο κανόνα, δηλαδή, “όλα επιτρέπονται”».

²¹Feyerabend, P. K. (1989), σελ. 393.

²²Ο.π., σελ. 393.

και εξηγημένο με ιδιοσυγκρασιακούς και πολιτισμικά-εξαρτημένους όρους) υπάρχει ανεξάρτητα από τις περιστάσεις ανακάλυψής του»²³. Η πρώτη υπόθεση, επομένως, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως εξτερναλιστική και η δεύτερη ως ιντερναλιστική.

Αυτό που, βεβαίως, αποτελεί “ισχυρό χαρτί” για την εξτερναλιστική υπόθεση και, αντιστοίχως, σκόπελο για την ιντερναλιστική, είναι η ασυμμετρία των επιστημονικών θεωριών. Αν οι νεότερες θεωρίες δεν μπορούν να ενσωματώσουν τις παλαιότερες με όρους λογικής παραγωγής και να τις καταστήσουν ειδικές περιπτώσεις τους, αν τα εννοιολογικά συστήματα των διαδοχικών θεωριών δεν επιτρέπουν μια τέτοια διαδικασία, λόγω του ότι κατηγοριοποιούν με διαφορετικό τρόπο τον κόσμο, τότε η υπόθεση πως οι θεωρίες έχουν μόνο σχετική αξία μέσα στο ιστορικό τους πλαίσιο κερδίζει έδαφος.

II.1.2 Ασυμμετρία

Ο Φεγιεράμπεντ μαζί με τον Κουν θεωρούνται οι εισηγητές της έννοιας της ασυμμετρίας στη “νέα φιλοσοφία της επιστήμης”. Μάλιστα, η πρώτη εμφάνιση της έννοιας στη βιβλιογραφία και των δύο γίνεται την ίδια χρονιά (1962)²⁴. Δεν πρόκειται να κάνουμε λόγο για ζητήματα προτεραιότητας, ούτε να δούμε την καταγωγή της έννοιας, η οποία –καθώς nihil ex nihilo– μπορεί να αναζητηθεί σε προγενέστερους φιλοσόφους και επιστήμονες: τον Ντυέμ, τον Φλεκ (Ludwig Fleck), τον Αϊνστάιν (Albert Einstein) κ.α.²⁵ Αυτό που έχει μια σημασία είναι να δούμε πως διαμορφώνεται η έννοια μέσα από τα κείμενα του Φεγιεράμπεντ. Ο ίδιος, κατά τη θεωρητική του ωριμότητα, έχει τη γνώμη ότι πολύ δύσκολα μπορεί να δοθεί μια ικανοποιητική περιγραφή της έννοιας. Λέει: «καθώς η ασυμμετρία εξαρτάται από λανθάνουσες κατατάξεις και περιλαμβάνει μεγάλες εννοιολογικές μεταβολές, είναι σχεδόν αδύνατο να δοθεί κατηγορηματικός ορισμός της. Ούτε οι συνηθισμένες “ανασυγκροτήσεις” πετυχαίνουν να την βγάλουν στην επιφάνεια. Το φαινόμενο πρέπει να παρουσιαστεί και ο αναγνώστης να οδηγηθεί σ’ αυτό με την αντιμετώπιση μεγάλης ποικιλίας περιπτώσεων ώστε να μπορεί να κρίνει μόνος του»²⁶. Παρ’ όλα αυτά, θα επιχειρήσουμε μια «συνηθισμένη ανασυγκρότηση» με πρώτιστο κριτήριο τη συνεκτικότητα και την προσαρμογή της στους σκοπούς της παρούσας μελέτης.

II.1.2.1 Η προϊστορία της ασυμμετρίας ως “Θέση Ι”.

Το 1958 ο Φεγιεράμπεντ αναπτύσσει την Θέση Ι (thesis I) ως απάντηση στις δύο βασικές θεωρίες νοήματος για την παρατηρησιακή γλώσσα. Στα πλαίσια του λογικού εμπειρισμού, ο διαχωρισμός μεταξύ παρατηρησιακών και θεωρητικών προτάσεων είναι δεδομένος, επομένως οι θεωρίες νοήματος αρθρώνονται σε αυτή τη βάση. «Σύμφωνα με την πρώτη θεωρία η ερμηνεία μιας φράσης προσδιορίζεται από τη “χρήση” της [. . .] Σύμφωνα με τη δεύτερη θεωρία η ερμηνεία ενός παρατηρησιακού όρου προσδιορίζεται από αυτό που είναι “δεδομένο” (ή “άμεσα δεδομένο”) αμέσως πριν είτε την αποδοχή είτε την απόρριψη κάθε παρατηρησιακής-πρότασης που περιέχει αυτόν τον όρο»²⁷. Η πρώτη αντίληψη, «συχνά αποδίδεται στον Βίτγκενστάιν»²⁸ και μπορεί να χαρακτηριστεί ως «αρχή του

²³Ο.π., σελ. 394.

²⁴Πρόκειται για το Feyerabend, P. K. (1962) και φυσικά το Kuhn, T. S. (1981).

²⁵Σχετικά με την καταγωγή της έννοιας της ασυμμετρίας βλ. Oberheim, E. and Hoyningen-Huene, P. (2009) και κυρίως Oberheim, E. (2005).

²⁶Feyerabend, P. K. (1982), σελ 279.

²⁷Feyerabend, P. K. (1958), σελ. 149.

²⁸Oberheim, E. (2005), σελ. 374.

πραγματοποιητικού νοήματος», ενώ η δεύτερη είναι κεντρική στο χώρο των λογικών θετικιστών και μπορεί να συνοψισθεί ως «αρχή του φαινομενολογικού νοήματος».

Τόσο η πρώτη όσο και η δεύτερη αρχή, προσλαμβάνουν το παρατηρησιακό λεξιλόγιο ως τη σταθερή βάση της επιστήμης, το νόημα του οποίου παραμένει σταθερό κατά την εξέλιξη των επιστημονικών θεωριών. Έτσι διασφαλίζεται η συνέχεια και η προοδευτικότητα της επιστημονικής διαδικασίας.

Για την πραγματιστική θεώρηση, η σταθερότητα του νοήματος των παρατηρησιακών όρων διασφαλίζεται στη βάση της σταθερότητας που χαρακτηρίζει τη χρήση τους στην καθημερινή γλώσσα. Η καθημερινή γλώσσα εμπεριέχει «τραπέζια» και «καρέκλες», το νόημα των οποίων προκύπτει από τη χρήση τους και παραμένει अपαρασάλευτο. Μια εκδοχή της πραγματιστικής θεώρησης αποτελεί, σύμφωνα με το Φεγιεράμπεντ, η «ιδέα της συμπληρωματικότητας» του Bohr²⁹, η οποία με μία έννοια αξιώνει την ερμηνεία όλων των όρων της φυσικής στη βάση της “καθημερινής γλώσσας” της κλασικής μηχανικής.

Από την άλλη μεριά, η φαινομενολογική θεώρηση θέτει το εμπειρικό βίωμα ως την πηγή του νοήματος των παρατηρησιακών όρων. «Για να εξηγήσει κάποιος σε ένα πρόσωπο τι σημαίνει “κόκκινο” πρέπει απλά να δημιουργήσει συνθήκες όπου το κόκκινο βιώνεται»³⁰. Η νεοθετικιστική παραδοχή πως οι εμπειρίες του φαινομενολογικού πεδίου αποκτώνται μη συναγωγικά ή, για να το θέσουμε με σελλαρσιανούς όρους, ο Μύθος του Δεδομένου, αποτελεί την αρχή που εξασφαλίζει τη σταθερότητα του νοήματος κατά την αλλαγή θεωριών. Οι παρατηρησιακοί όροι λαμβάνουν το νόημά τους από τα φαινόμενα που προσλαμβάνουμε μη συναγωγικά κι έτσι αποτελούν τη σταθερή βάση της επιστημονικής διαδικασίας.

Ο Φεγιεράμπεντ αρνείται και τις δύο προαναφερθείσες αρχές παραγωγής του νοήματος των παρατηρησιακών όρων και τις αντικαθιστά με τη δική του Θέση Ι, η οποία διατυπώνεται ως εξής: «Η ερμηνεία μιας παρατηρησιακής-γλώσσας προσδιορίζεται από τις θεωρίες που χρησιμοποιούμε για να εξηγήσουμε τι παρατηρούμε, και αλλάζει όταν αυτές οι θεωρίες αλλάζουν»³¹. Ούτε η καθημερινή γλώσσα, ούτε το φαινομενολογικό μας πεδίο είναι απρόσβλητα από τις θεωρίες που χρησιμοποιούμε. Η καθημερινή εμπειρία είναι ένας συρφετός διαφορετικών και συχνά παρωχημένων θεωριών και αλλάζει καθώς οι επιστημονικές θεωρίες αλλάζουν, απλά η αλλαγή αυτή έχει τη δική της δυναμική και δεν συμβαίνει αυτόματα και την ίδια στιγμή με τις επιστημονικές θεωρίες³². Από την άλλη μεριά, ούτε η εμπειρία διεξάγεται μέσα σε ένα θεωρητικό κενό, τα εμπειρικά βιώματα προσδιορίζονται ουσιαστικά από τις θεωρίες (ρητές ή άρητες) που διαθέτει το υποκείμενο της εμπειρίας.

Οι παρατηρησιακοί όροι λοιπόν, κατά τη Θέση Ι λαμβάνουν το νόημά τους από τις τρέχουσες θεωρίες που τους εξηγούν και όχι το αντίθετο. Η αλλαγή θεωριών έχει επίδραση στο νόημα των παρατηρησιακών όρων και τους αφαιρεί το ρόλο της σταθερής βάσης, που κατασφαλίζει την προοδευτικότητα και τη συνέχεια της επιστήμης. Πρόκειται, όπως εύκολα γίνεται κατανοητό, για την εκδοχή του Φεγιεράμπεντ σχετικά με το θεωρητικό εμπόισμό της εμπειρίας, ιδέα που τη δεκαετία του 1950 αρχίζει να μπαίνει δυναμικά στο προσκήνιο τόσο στη φιλοσοφία της επιστήμης όσο και στη φιλοσοφία του νου³³. Πρόκειται όμως και για τη βάση της έννοιας της ασυμμετρίας, της οποίας βασική συνιστώσα είναι ο

²⁹Feyerabend, P. K. (1958), σελ. 150

³⁰Ο.π., σελ. 154.

³¹Ο.π., σελ. 1.

³²Βλ. ό.π., σελ. 162.

³³Τα πιο χαρακτηριστικά έργα της δεκαετίας προς αυτήν την κατεύθυνση είναι βεβαίως το Sellars, W. (2005) και το Hanson, N. R. (2002).

θεωρητικός εμποτισμός της εμπειρίας.

II.1.2.2 Η αποκρυστάλλωση.

Το 1962, όπως ήδη είπαμε, ο Φεγιεράμπεντ αναφέρεται για πρώτη φορά στην έννοια της ασυμμετρίας. Όπως η διατύπωση της Θέσης Ι παρήχθη μέσα από την κριτική σε κατεστημένες φιλοσοφικές αντιλήψεις της “παραδεδομένης οπτικής” και συγκεκριμένα τις θεωρίες νοήματος, έτσι και αυτή η πρώτη έκφραση της έννοιας της ασυμμετρίας παράγεται ως αντίδραση σε δύο βασικές θεωρήσεις που μεταπολεμικά αποτέλεσαν πυλώνες της “παραδεδομένης οπτικής”. Πρόκειται για τη θεωρία της αναγωγής των θεωριών του Νάιγκελ³⁴ (Ernst Nagel) και το νομολογικό-παραγωγικό μοντέλο της επιστημονικής εξήγησης³⁵.

Το μοντέλο του Νάιγκελ, το οποίο αποτελεί και την πρώτη συστηματική προσπάθεια αυτού του είδους, διαμορφώνοντας εν πολλοίς τη συζήτηση γύρω από το θέμα, έχει ως σκοπό να δείξει πως οι πειραματικοί νόμοι της δευτερεύουσας επιστήμης μπορούν να παραχθούν λογικά από τις θεωρητικές υποθέσεις της πρωτεύουσας επιστήμης. Σύμφωνα με την αντίληψη που είναι λίγο ως πολύ κοινή στην “παραδεδομένη οπτική”, το οικοδόμημα της επιστήμης περιλαμβάνει: βασικές θεωρητικές προτάσεις, πειραματικούς νόμους, παρατηρησιακά δεδομένα και δάνειους νόμους (κυρίως από τα μαθηματικά και τη λογική, αλλά και εκείνους που αφορούν τα πειραματικά όργανα)³⁶. Έτσι, μια δευτερεύουσα επιστήμη μπορεί να αναχθεί σε μια πρωτεύουσα αν οι πειραματικοί νόμοι της πρώτης μπορούν να εκφραστούν ως λογική παραγωγή των θεωρητικών όρων της δεύτερης. Η διαδικασία είναι σχετικά απλή σε περιπτώσεις επιστημών που έχουν ομοιογενείς περιγραφικούς όρους, ενώ μια κάποια δυσκολία ανακύπτει σε ζεύγη επιστημών με ανομοιογενή σύνολα περιγραφικών όρων. Σε αυτή την περίπτωση, αναγκαία κρίνεται η ύπαρξη γεφυροποιών προτάσεων (bridge assumptions) προκειμένου να αντιστοιχηθούν οι περιγραφικοί όροι της δευτερεύουσας και της πρωτεύουσας επιστήμης³⁷. Σε αυτή την περίπτωση, η αναγωγή επιτυγχάνεται μέσω της λογικής παραγωγής και με την βοήθεια πρόσθετων (γεφυροποιών) προτάσεων. Η βασική υπόθεση που διέπει το μοντέλο του Νάιγκελ είναι πως η αναγωγή της μίας επιστήμης στην άλλη μπορεί να παραχθεί δίχως τη μεταβολή στο νόημα. Με αυτόν τον τρόπο μπορεί να δειχθεί πως η εξέλιξη της επιστήμης είναι γνησίως προοδευτική, στη βάση ενός σταθερώς αυξανόμενου όγκου παρατηρησιακών δεδομένων, καθώς οι γενικότερες θεωρίες μπορούν να ενσωματώσουν τις ειδικότερες με όρους λογικής παραγωγής, κάτι που φανερώνει πως οι δεύτερες είναι ειδικές περιπτώσεις των πρώτων (π.χ. η αναγωγή της θερμοδυναμικής στην στατιστική μηχανική)³⁸. Επί της ουσίας, η υψηλότερου επιπέδου εξηγεί την χαμηλότερου επιπέδου θεωρία (αυτήν που πρέπει να αναχθεί) και η σχέση εξήγησης στα πλαίσια της “παραδεδομένης οπτικής” είναι σχέση λογικής παραγωγής.

Το νομολογικό-παραγωγικό μοντέλο των Χέμπελ (Carl G. Hempel) και Όππενχαιμ (Paul Oppenheim), επιχειρώντας να διατυπώσει μια λογικοτυπική φόρμουλα για την

³⁴Βλ. Nagel, E. (1961), κεφ. 11.

³⁵Βλ. Hempel, C. and Oppenheim P. (1948).

³⁶Στη βάση μάλιστα του διαχωρισμού παρατηρησιακών και θεωρητικών όρων, θεωρείται θεμιτό μια επιστήμη να αναπτύσσεται αυξάνοντας τους πειραματικούς της νόμους, χωρίς απαραίτητα να έχει αντίστοιχους θεωρητικούς όρους.

³⁷Το καθεστώς των γεφυροποιών προτάσεων είναι εμπειρικό, δηλαδή η αντιστοίχιση προκύπτει ύστερα από εμπειρική έρευνα, όχι a priori ανάλυση.

³⁸Το μοντέλο μπορεί επίσης να έχει εφαρμογή —και ιστορικά επιχειρήθηκε κάτι παρόμοιο— στην αναγωγή των “ειδικών θεωριών” (π.χ. ψυχολογία) στις θετικές επιστήμες.

επιστημονική εξήγηση, έθεσε την παραπάνω ταυτότητα: εξήγηση ίσον λογική παραγωγή. Πιο συγκεκριμένα, δεδομένης μιας πρότασης P που περιγράφει ένα φαινόμενο που είναι να εξηγηθεί (explanandum) και ένα σύνολο προτάσεων $s_1, s_2, \dots, s_n$ που εξηγεί το φαινόμενο (explanans), τότε για να θεωρείται έγκυρη επιστημονική εξήγηση, πρέπει μία τουλάχιστον πρόταση s να έχει γενική ισχύ νόμου και οι υπόλοιπες προτάσεις s να αφορούν ενικά συμβάντα, ενώ η P θα πρέπει να προκύπτει από το σύνολο των s με λογική παραγωγή. Θεωρείται επίσης δεδομένο πως κατά τη διάρκεια αυτής της λογικής παραγωγής το νόημα των όρων παραμένει αμετάβλητο.

Επομένως, τόσο το νομολογικό-παραγωγικό μοντέλο όσο και αυτό της αναγωγής που περιγράψαμε, προϋποθέτουν πως μπορεί να επιτευχθεί λογική παραγωγή από ένα σύνολο εννοιών σε ένα άλλο δίχως να μεταβάλλεται το νόημα των όρων και η προϋπόθεση αυτή αρθρώνεται σε κανονιστικό πρόταγμα: «μόνο τέτοιες θεωρίες είναι αποδεκτές (για εξήγηση και πρόβλεψη) σε ένα δεδομένο πεδίο, οι οποίες είτε ήδη περιέχουν τις θεωρίες που χρησιμοποιούνται στο πεδίο είτε τουλάχιστον είναι [λογικά] συνεπείς με αυτές»³⁹. Με άλλα λόγια, για να μπορεί να προταθεί σε ένα πεδίο μια νέα θεωρία, οφείλει είτε να εγκολπώνει τις παλαιότερες θεωρίες του πεδίου της ως ειδικές περιπτώσεις (μέσω λογικής παραγωγής πάντα) είτε τουλάχιστον να είναι (λογικά) συνεπής με αυτές.

Ο Φεγιεράμπεντ θεωρεί το αίτημα αυτό του λογικού εμπειρισμού ως κοινό με παραδοσιακές φιλοσοφικές σχολές. Η αντίληψη πως η επιστήμη έχει να κάνει με σταθερές οντότητες και πως η εξέλιξη των θεωριών αφήνει το νόημα των εμπειρικών όρων ανέπαφο αποτελεί, σύμφωνα με τον αυστριακό φιλόσοφο, κοινή δογματική συνιστώσα του σύγχρονου εμπειρισμού, του πλατωνισμού και του καρτεσιανισμού⁴⁰. Αντίθετα, και σε συμφωνία με τη θέση I που αναφέραμε παραπάνω, ο Φεγιεράμπεντ θεωρεί πως το νόημα των παρατηρησιακών όρων προσδιορίζεται από το θεωρητικό πλαίσιο εντός των οποίων βρίσκονται, κατ' επέκταση οι νέες θεωρίες επιφέρουν ένα νέο νόημα στους εμπειρικούς όρους. Αρνείται τον «εννοιολογικό συντηρητισμό»⁴¹ της «παραδεδομένης οπτικής» επισημαίνοντας: «Αυτό που συμβαίνει όταν γίνεται μια μετάβαση από μια πιο περιορισμένη θεωρία T' σε μια ευρύτερη θεωρία T (η οποία είναι ικανή να καλύπτει όλα τα φαινόμενα που είχαν καλυφθεί από την T') είναι κάτι πολύ πιο ριζικό από την ενσωμάτωση της απaráλλακτης θεωρίας T' στο ευρύτερο πλαίσιο της T . Αυτό που συμβαίνει είναι μάλλον μια ολοκληρωτική αντικατάσταση της οντολογίας της T' από την οντολογία της T και μια αντίστοιχη αλλαγή όλων των περιγραφικών όρων της T' »⁴². Η δυνατότητα λογικής παραγωγής της T' από την T , έστω και με τη συνδρομή γεφυροποιών προτάσεων, θα απαιτούσε τη δυνατότητα οι αντιστοιχημένοι όροι να μπορούν να χρησιμοποιούνται εναλλάξιμα κάθε φορά. Ο Φεγιεράμπεντ, συγκρίνοντας μερικά ζεύγη εννοιών (πχ το *impetus* της θεωρίας της ενώθησης και την ορμή του κινούμενου αντικειμένου), καταλήγει στο συμπέρασμα πως δεν υπάρχει η δυνατότητα να χρησιμοποιούνται εναλλάξιμα οι όροι⁴³.

Για να συνοψίσουμε, η λογική παραγωγή μιας θεωρίας T από μια ευρύτερη θεωρία T' , όταν πρόκειται για αμφοτέρως θεμελιώδεις⁴⁴ θεωρίες, διατηρώντας ταυτόχρονα το νόημα

³⁹Feyerabend, P. K. (1962), σελ. 42.

⁴⁰Ο.π., σελ. 30-31.

⁴¹Oberheim, E. (2005), σελ. 367

⁴²Feyerabend, P. K. (1962), σελ. 59.

⁴³Ο.π., σελ. 56

⁴⁴«Λέγοντας θεμελιώδεις επιστημονικές θεωρίες ο Φεγιεράμπεντ εννοούσε αυτές που έχουν οντολογικές συνυποδηλώσεις, πρόκειται για θεωρίες που έχουν συνυποδηλώσεις σχετικά με την ίδια την φύση της πραγματικότητας», Oberheim, E. (2005), σελ. 369-370. Εν ολίγοις, θεμελιώδεις είναι οι θεωρίες που περιλαμβάνουν ισχυρισμούς για την βασική «επίπλωση» του κόσμου.

των περιγραφικών όρων της T' , είναι αδύνατη. Η αδυναμία προκύπτει από το γεγονός πως δεν μπορούν να αντιστοιχηθούν οι περιγραφικοί όροι της μίας και της άλλης θεωρίας με τρόπο που να είναι εναλλάξιμοι σε κάθε πλαίσιο, διατηρώντας το νόημά τους. Η αδυναμία μιας τέτοιας αντιστοίχισης αφορά το γεγονός πως οι περιγραφικοί όροι νοηματοδοτούνται από το θεωρητικό πλαίσιο στο οποίο βρίσκονται, κάτι που περιγράψαμε ως Θέση Ι. Μια θεμελιώδης θεωρία είναι αδύνατο να παραχθεί λογικά από μία άλλη εξαιτίας του «ασύμμετρου χαρακτήρα του εννοιολογικού [τους] εξοπλισμού»⁴⁵.

II.1.2.3 Η συνέχεια.

Βλέπουμε ότι ο τρόπος που οικοδομεί ο Φεγιεράμπεντ την έννοια της ασυμμετρίας είναι σύμφυτος με τη θεωρητική του αντίδραση προς τις βασικές φιλοσοφικές επεξεργασίες της “παραδομένης οπτικής”. Υπάρχουν δύο βασικές παράλληλες μεθοδολογικές γραμμές: Η μία εκτείνεται “κατά μήκος” της απόρριψης τόσο της πραγματιστικής όσο και της φαινομενολογικής θεωρίας του νοήματος, της απόρριψης του μοντέλου της αναγωγής του Νέινγκελ και της απόρριψης του νομολογικό-παραγωγικού μοντέλου των Χέμπελ και Όππενχαιμ. Η άλλη κινείται κατά μήκος της σύνδεσης της παραδοχής του θεωρητικού εμποτισμού των παρατηρησιακών όρων, της πλαισιακής (contextual) αρχής του νοήματος και καταλήγει στην αναγνώριση της ασυμμετρίας των θεμελιωδών θεωριών. Στη βάση αυτή, η ανάπτυξη της έννοιας της ασυμμετρίας από το Φεγιεράμπεντ έχει σε πρώτη φάση έναν πολύ πιο μετριοπαθή χαρακτήρα σε σχέση με την ανάπτυξη της ίδιας έννοιας από τον Κουν. Όπως ήδη αναφέραμε⁴⁶, η εισαγωγή της έννοιας στη ΔΕΕ κατείχε ένα σημαντικό εύρος, αφορούσε τα κριτήρια, το εννοιολογικό σύστημα, ακόμα και το θεμελιώδες πεδίο της αντίληψης. Αντίθετα, στον Φεγιεράμπεντ η ασυμμετρία αναπτύσσεται μονάχα ως εννοιολογική ασυμβατότητα. Ο ίδιος μάλιστα, σε ένα κείμενο της δεκαετίας του 1970, αποσαφηνίζει τη χρήση του όρου ρητά: «Όταν χρησιμοποιούσα τον όρο “ασύμμετρος” πάντα εννοούσα παραγωγική εξάρθρωση (deductive disjointedness) και τίποτα άλλο»⁴⁷. Παράλληλα, ο περιορισμός της ισχύος της ασυμμετρίας μεταξύ μόνο των θεωριών που έχουν οντολογικές συνυποδηλώσεις, περιορίζει σημαντικά και το εύρος εφαρμογής της τόσο στα ιστορικά παραδείγματα των διαδοχικών θεωριών, όσο και σε μελλοντικές καταστάσεις θεωριών που διεκδικούν το ίδιο πεδίο. Έτσι, επί παραδείγματι, ενώ ο Κουν θεωρεί την πολεμαϊκή αστρονομική θεωρία ασύμμετρη ως προς την κοπερνίκεια, ο Φεγιεράμπεντ δε συμμερίζεται την ίδια αντίληψη.

Οι Oberheim και Hoyningen-Huene⁴⁸ παρατηρούν επ’ αυτού πως ενώ η αρχική επικέντρωση του Φεγιεράμπεντ ήταν σε μια πιο περιορισμένη έννοια ασυμμετρίας (μεταξύ θεμελιωδών θεωριών και σε εννοιολογικό μόνο επίπεδο) και του Κουν σε μια πιο διεσταλμένη (αφορούσε περισσότερα ζεύγη θεωριών και πιο πολλά επίπεδα: εννοιολογικό, κριτηρίων, αντιληπτικό), σταδιακά ακολούθησαν μία αντίρροπη πορεία, με τον πρώτο να διευρύνει την ισχύ της έννοιας και το δεύτερο να επικεντρώνεται ολοένα και περισσότερο στις εννοιολογικές πτυχές της⁴⁹. Τέτοιες συσχετίσεις έχουν πάντοτε ένα ενδιαφέρον, δείχνουν με ένα τρόπο τη δυναμική των εννοιών πέρα από τις προθέσεις των “χρηστών” τους. Για να γίνει όμως κατανοητή μια τέτοια δυναμική, οφείλει να εντοπιστεί το πλαίσιο των εννοιών μέσα στο οποίο ενδημεί η εν λόγω έννοια. Μερικές από αυτές τις έννοιες

⁴⁵Feyerabend, P. K. (1962), σελ. 58.

⁴⁶Βλ. κεφάλαιο Ι.

⁴⁷Feyerabend, P. K. (1977), σελ. 365, η έμφαση στο πρωτότυπο.

⁴⁸Oberheim, E. and Hoyningen-Huene, P. (2009), ενότητα 4.

⁴⁹Είδαμε ήδη τις επεξεργασίες του Κουν σχετικά με τις ταξονομίες και την προσπάθεια ορισμού της ασυμμετρίας ως αδυναμίας μεταφρασσιμότητας.

που πλαισιώνουν την ασυμμετρία στο έργο του Φεγιεράμπεντ θα προσπαθήσουμε να περιγράψουμε παρακάτω.

ΙΙ.1.3 Φυσικές ερμηνείες

Όπως ήδη αναφέραμε, το κανονιστικό πρόταγμα του Φεγιεράμπεντ για την επιστήμη συμπυκνώνεται στην εφαρμογή του αντικανόνα, ο οποίος έχει δύο βασικές διαστάσεις, μια θεωρητική και μια εμπειρική: Διατύπωση υποθέσεων που αντιφάσκουν προς τις καθιερωμένες θεωρίες και διατύπωση υποθέσεων που αντιφάσκουν στα παρατηρησιακά δεδομένα. Η θεωρητική πτυχή του αντικανόνα γίνεται εύκολα κατανοητή από τα όσα είπαμε για την ασυμμετρία. Εφόσον είναι αδύνατον μια νέα θεμελιώδης θεωρία να είναι λογικά συνεπής με τις ήδη υπάρχουσες θεωρίες του πεδίου, η πρόοδος εξασφαλίζεται μόνο με τη διατύπωση ασυνεπών προς τις καθιερωμένες θεωρίες υποθέσεων. Πως όμως εξηγεί ο Φεγιεράμπεντ την εμπειρική πτυχή του αντικανόνα;

Η επιμονή προς διατύπωση υποθέσεων που αντιφάσκουν στα υπάρχοντα παρατηρησιακά δεδομένα δεν έχει να κάνει μόνο με την παρατήρηση πως καμία από τις γνωστές θεωρίες δεν βρίσκεται σε αρμονία με όλα τα γεγονότα του πεδίου της, αλλά προκύπτει μέσα από μια συγκεκριμένη άποψη για τη δομή της αισθητηριακής αντίληψης. «Οι θεωρίες και τα γεγονότα όχι μόνο βρίσκονται σε συνεχή δυσαρμονία, αλλά δεν είναι και σαφώς διαχωρισμένα, τουλάχιστον όσο πιστεύεται ότι είναι. Οι μεθοδολογικοί κανόνες μιλάνε για “θεωρίες”, “παρατηρήσεις” και “πειραματικά αποτελέσματα” λες κι αυτά είναι σαφώς διαχωρισμένα και ακριβώς καθορισμένα αντικείμενα, τα οποία οι επιστήμονες αντιλαμβάνονται όλοι με τον ίδιο τρόπο, ενώ οι ιδιότητές τους αξιολογούνται με τη μεγαλύτερη ευκολία»⁵⁰. Πρόκειται βεβαίως για μια θεώρηση απόλυτα συμβατή με την πλαισιακή θεωρία του νοήματος και το θεωρητικό εμποτισμό, η οποία βρίσκει εφαρμογή (περίπου ως λογική συνέπεια) και στον τομέα της αντίληψης. Γράφει ο Φεγιεράμπεντ: «Δεν υπάρχουν δύο πράξεις –μία η αναγνώριση του φαινομένου και δεύτερη η έκφρασή του με τη βοήθεια της κατάλληλης πρότασης– *αλλά μόνο μία*, όπως π.χ. όταν σε κάποια συγκεκριμένη περίπτωση λέμε ότι “το φεγγάρι με ακολουθεί” ή “η πέτρα πέφτει κατευθείαν προς τα κάτω”. Βέβαια, θεωρητικά μπορούμε να χωρίσουμε τη διαδικασία αυτή σε τμήματα, όπως μπορούμε επίσης να επιδιώξουμε και τη δημιουργία μιας κατάστασης όπου πρόταση και φαινόμενο είναι από ψυχολογική άποψη διαχωρισμένα και περιμένουν το συσχετισμό τους από μας. (Πράγμα μάλλον δύσκολο και ίσως εντελώς αδύνατο). Αλλά σε κανονικές συνθήκες ένας τέτοιος διαχωρισμός δεν υπάρχει. Η περιγραφή μιας συνηθισμένης κατάστασης είναι, για τον αφηγητή, ένα γεγονός όπου πρόταση και φαινόμενο είναι αλληλένδετα»⁵¹. Επομένως, όταν μια θεωρία αντιφάσκει με παρατηρησιακά δεδομένα του πεδίου της δεν αντιφάσκει με “γυμνά” γεγονότα, αντιφάσκει με γεγονότα ερμηνευμένα στη βάση παλαιότερων θεωρητικών προκαταλήψεων και αυτή η αντίφαση μπορεί να είναι δείγμα προόδου⁵².

Η αντίληψη διαμεσολαβείται διαρκώς από θεωρητικές προοπτικές, οι οποίες είτε έχουν να κάνουν με την καθημερινή γλώσσα είτε με παλιότερες επιστημονικές θεωρίες, οι οποίες στη βάση της μακρόχρονης επικράτησής τους έχουν προσμιχθεί με την καθημερινή γλώσσα. «Η παραγωγή λοιπόν μιας παρατηρησιακής πρότασης αποτελείται από δύο πολύ διαφορετικά συμβάντα: 1) μια καθαρή και σαφή *αισθητηριακή αντίληψη* και 2) μια καθαρή και σαφή *σχέση* ανάμεσα στην αισθητηριακή αντίληψη και στα τμήματα

⁵⁰Feyerabend, P. K. (1982), σελ. 101.

⁵¹Ο.π., σελ. 108-109 η έμφαση στο πρωτότυπο.

⁵²Ο.π., σελ. 88.

μιας γλώσσας. Αυτός είναι ο τρόπος με τον οποίο μπορεί και “μιλάει” η αισθητηριακή αντίληψη⁵³. Η σχέση αυτή, ανάμεσα στην αισθητηριακή αντίληψη και σε τμήματα μιας γλώσσας, αποκαλείται στην ορολογία του Φεγιεράμπεντ «φυσική ερμηνεία»⁵⁴. Η χρήση του όρου στοχεύει να δείξει πως αφενός σε κάθε αντιληπτική διαδικασία λαμβάνει χώρα μια ερμηνεία στη βάση κάποιας θεωρητικής προοπτικής και αφετέρου πως η ερμηνεία αυτή δε φανερώνει τη λειτουργία της, αντίθετα εμφανίζεται ως “φυσικός”, “αυτονόητος” ή “προφανής” τρόπος θέασης των πραγμάτων. Με άλλα λόγια είναι μια υποκειμενική διάσταση της αντίληψης, η οποία αποκρύπτει την προέλευσή της και καθιστά τον εαυτό της μέρος των προσλαμβανομένων αντικειμένων.

Η ύπαρξη των φυσικών ερμηνειών όχι μόνο δικαιολογεί τη χρήση του αντικανόνα, τη διατύπωση υποθέσεων που αντιφάσκουν με αποδεκτά γεγονότα του πεδίου, αλλά την καθιστά επιβεβλημένη. Οι φυσικές ερμηνείες έχουν ένα «ύποπτο» ρόλο· εκτός του ότι αποκρύπτουν τη λειτουργία τους, δεν είναι εύκολο να διευκρινιστεί η καταγωγή τους, δεδομένου πως ενδέχεται να σχετίζονται με προκαταλήψεις ή απόψεις που αφενός μπορεί να έρχονται από το μακρινό παρελθόν, αφετέρου μπορεί καν να μην έχουν διατυπωθεί με κατηγορηματικό τρόπο⁵⁵. Για το λόγο αυτό, «σε περίπτωση αντίφασης ανάμεσα σε μια νέα και ενδιαφέρουσα θεωρία και μια συλλογή από γενικώς αποδεκτά γεγονότα, η καλύτερη διαδικασία δεν είναι η εγκατάλειψη της θεωρίας, αλλά η χρησιμοποίησή της για την ανακάλυψη των κρυμμένων αρχών που είναι υπεύθυνες για την αντίφαση»⁵⁶.

Για να συνοψίσουμε, η διαδικασία της αντίληψης δεν περιλαμβάνει δύο στιγμές, την πρόσληψη ενός “γυμνού” δεδομένου και την ερμηνεία του. Η ερμηνεία είναι σύμφυτη με την αντίληψη. Κάθε παρατηρησιακό δεδομένο εμπεριέχει μια φυσική ερμηνεία, η οποία υποκρύπτει το ρόλο της. Αυτή η υπόκρυψη καθιστά την εφαρμογή του αντικανόνα και δικαιολογημένη και επιβεβλημένη προκειμένου να διαυγαστούν οι φυσικές ερμηνείες.

Ο Φεγιεράμπεντ θεωρεί πως, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, οι φυσικές ερμηνείες έχουν επισημανθεί στην ιστορία της φιλοσοφίας. Διακρίνει μάλιστα δύο βασικές θεωρήσεις ως προς αυτές. Η μία τις εκλαμβάνει ως *a priori* προϋποθέσεις της επιστήμης και ανάγεται στον Καντ και η άλλη τις θεωρεί ως “προκαταλήψεις” και στη νεότερη φιλοσοφία απαντάται καταρχήν στον Bacon.

Παρεκβατικά, να σημειώσουμε μόνο πως η έννοια της φυσικής ερμηνείας θα μπορούσε να παραλληλιστεί με αρκετές έννοιες στη φιλοσοφία του 20^{ου} αιώνα. Το «επιστημολογικό εμπόδιο» του Μπασελάρ ή οι «υποθέσεις υποβάθρου» του Βιτγκενστάιν⁵⁷ συνιστούν έννοιες με σχετικά παρόμοια λειτουργία. Για αυτή όμως τη λειτουργία θα κάνουμε λόγο αναλυτικότερα παρακάτω.

Η φιλοσοφική παράδοση που εκλαμβάνει τις φυσικές ερμηνείες ως προκαταλήψεις, έθετε και ως προγραμματικό στόχο της εξεύρεση μιας μεθόδου ανάλυσης που απομακρύνει αυτές τις προκαταλήψεις σταδιακά ώσπου να αποκαλυφθεί ο “αμόλυντος” αισθητηριακός πυρήνας κάθε παρατήρησης. Η μέθοδος αυτή, σύμφωνα με το Φεγιεράμπεντ, είναι αδύνατη για μια σειρά από λόγους⁵⁸. Πρώτιστα, εκλαμβάνει την αντίληψη ως διαδικασία δύο στιγμών, όπου, όπως είπαμε, η ερμηνεία προστίθεται σε ένα προϋπάρχον αισθητηριακό στρώμα. Οι ερμηνείες όμως διαδραματίζουν ενεργό ρόλο στην αντίληψη, δεν “επικάθονται” απλώς σε ένα προϋπάρχον στρώμα· εξάλειψη των

⁵³Ο.π., σελ. 111, η έμφαση στο πρωτότυπο.

⁵⁴Ο.π., σελ. 105.

⁵⁵Ο.π., σελ. 115.

⁵⁶Ο.π., σελ. 115.

⁵⁷Βλ. κεφάλαιο IV και κεφάλαιο V, §2 αντίστοιχα.

⁵⁸Βλ. Feyerabend, P. K. (1982), σελ. 113.

ερμηνειών ισοδυναμεί με εξάλειψη της σκέψης. Δεύτερον, το επιστημικό υποκείμενο δίχως την ύπαρξη φυσικών ερμηνειών στη διάθεσή του θα ήταν εντελώς απροσανατόλιστο και ανίκανο να ασκήσει οποιαδήποτε επιστημονική δραστηριότητα. Τρίτον, οι ερμηνείες που εμφιλοχωρούν σε ένα τόσο θεμελιακό αντιληπτικό επίπεδο δεν είναι δυνατόν να επισημανθούν στα πιο αφηρημένα τμήματα της γλώσσας. Δεν μπορούμε λοιπόν με λογική ανάλυση να κατανοήσουμε την έννοια που καθοδηγεί την αντίληψή μας, διότι η ανάλυση που θα εφαρμόσουμε αναγκαστικά θα χρησιμοποιεί αυτήν την έννοια. Η ανάλυση έτσι εγκλωβίζεται σε ένα κύκλο. «Ένας μόνο τρόπος υπάρχει να γινα να βγούμε απ' αυτόν τον κύκλο· να χρησιμοποιήσουμε ένα εξωτερικό μέτρο σύγκρισης και νέους τρόπους συσχέτισης των εννοιών με τις παραστάσεις»⁵⁹. Αυτό πρακτικά συμβαίνει με τη διατύπωση υποθέσεων που αντιφάσκουν στα παραδεκτά γεγονότα ενός πεδίου. Όταν η νέα αυτή υπόθεση επιβάλλει νέες ερμηνείες και συσχετίσεις των παραστάσεων με τις έννοιες, τότε μόνο είναι δυνατή η διαύγαση των ήδη χρησιμοποιούμενων φυσικών ερμηνειών. Οι ερμηνείες αναδύονται με θεωρητική αντιπαράθεση κι όχι με λογική ανάλυση. Αυτό είναι το βασικό επιχείρημα του θεωρητικού πλουραλισμού που ευαγγελίζεται ο Φεγιεράμπεντ.

Το πιο κλασικό ιστορικό παράδειγμα που αναφέρει περί εναλλαγής θεωριών στη βάση της ανάδυσης των φυσικών ερμηνειών, στη βάση δηλαδή της αμφισβήτησης της προκατάληψης που υποκρύπτουν τα παρατηρησιακά δεδομένα, είναι η επικράτηση της γαλιλαϊκής θεωρίας για την κίνηση της γης⁶⁰. Το βασικό επιχείρημα των αριστοτελικών ενάντια στην κοπερνίκεια υπόθεση της κίνησης της γης αφορούσε ένα πολύ συγκεκριμένο παρατηρησιακό δεδομένο. Το επιχείρημα είναι απλό, αν η γη κινείται τότε μια πέτρα που αφήνεται από την κορυφή ενός πύργου θα έπρεπε να προσγειωθεί σε κάποια απόσταση από τη βάση του, μιας και στη διάρκεια της πτώσης έχουν επισυμβεί αλλαγές στο διάστημα που διήνυσε η γη. Δεδομένου πως η παρατήρηση δείχνει ότι η πέτρα προσγειώνεται στη βάση του πύργου δείχνει εμπειρικά πως η υπόθεση του Κοπερνίκου είναι εσφαλμένη και η γη ακίνητη. Σύμφωνα πάντα με το Φεγιεράμπεντ, το συμπέρασμα αυτό των αριστοτελικών βασίζεται σε μια εδραιωμένη φυσική ερμηνεία ότι κάθε κίνηση είναι λειτουργική. Με άλλα λόγια, ότι εξελάμβαναν κάθε κίνηση ως «απόλυτη διαδικασία που έχει πάντοτε αποτελέσματα συμπεριλαμβανομένων και των αποτελεσμάτων της πάνω στις αισθήσεις»⁶¹. Αντίθετα, το εννοιολογικό σύστημα του Γαλιλαίου οικοδομείται γύρω από τη φυσική ερμηνεία περί του ότι μόνο η σχετική κίνηση είναι λειτουργική. Επομένως η προσγείωση της πέτρας στη βάση του πύργου δεν αποδείκνυε την ακινησία της γης, αλλά την ανυπαρξία της σχετικής κίνησης ανάμεσα στην αφετηρία της ρίψης και του σημείου προσγείωσης της πέτρας (δηλαδή την ανυπαρξία σχετικής κίνησης μεταξύ του πύργου και της γης). Από τους αριστοτελικούς στον Γαλιλαίο η φυσική ερμηνεία μεταβαίνει από «κάθε κίνηση είναι λειτουργική» σε «μόνο η σχετική κίνηση είναι λειτουργική».

Η επικράτηση της άποψης του Γαλιλαίου έγινε μόνο όταν αντικαταστάθηκε η φυσική ερμηνεία των αριστοτελικών από τη φυσική ερμηνεία περί λειτουργικότητας της σχετικής κίνησης και μόνο. Η αντικατάσταση αυτή δε θα μπορούσε να επιτευχθεί, κατά τον Φεγιεράμπεντ, μόνο με λογικά επιχειρήματα, αφού το εννοιολογικό σύστημα των αριστοτελικών ήταν συνεκτικό και εξηγούσε μεγάλο μέρος των εμπειρικών δεδομένων. «Αυτά που χρησιμοποιεί ο Γαλιλαίος είναι επιχειρήματα μόνο στην εμφάνιση. Χρησιμοποιεί λοιπόν προπαγάνδα. Μαζί με τις όποιες λογικές αιτιολογήσεις χρησιμοποιεί και ψυχολογικά τεχνάσματα και μάλιστα πολύ πετυχημένα μιας και τον οδηγούν τελικά στη νίκη»⁶².

⁵⁹Ο.π., σελ. 114.

⁶⁰Βλ. ό.π., σελ. 119-131.

⁶¹Ο.π., σελ. 124.

⁶²Ο.π., σελ. 119.

Συγκεφαλαιώνοντας, η επιστημονική δραστηριότητα εδράζεται σε μια αντιληπτική διαδικασία όπου οι φυσικές ερμηνείες διαδραματίζουν ενεργό και συγκροτητικό ρόλο. Οι θεωρίες και οι παρατηρήσεις που τις υποβαστάζουν (υποβασταζόμενες παράλληλα από ένα σύνολο φυσικών ερμηνειών) αποτελούν ένα συνεκτικό δίκτυο, το οποίο δεν μπορεί να διαυγαστεί με λογική ανάλυση. Η ανάδυση των φυσικών ερμηνειών επιτυγχάνεται μόνο όταν δύο θεωρίες έρχονται σε αντιπαράθεση και άρα όταν δύο σύνολα φυσικών ερμηνειών έρχονται σε αντιπαράθεση, όταν δηλαδή αμφισβητείται το πλέγμα των κατεστημένων προκαταλήψεων που συγκροτούν την παρατήρηση χάριν μιας θεωρίας που υποβαστάζεται από διαφορετικές θεωρητικές προκαταλήψεις. Το ποιες φυσικές ερμηνείες είναι καλύτερες δεν μπορεί να δειχθεί με λογικά επιχειρήματα, καθώς κάθε μία ανήκει στο δικό της δίκτυο. Επομένως, τα λογικά επιχειρήματα παίζουν περιορισμένο ρόλο στις ριζικές επιστημονικές αλλαγές, όπου ένα σύνολο φυσικών ερμηνειών αντικαθίσταται από ένα άλλο.

ΙΙ.1.4 Μια “ιδέα” από ιστορία των ιδεών

Για να έχουμε μια πληρέστερη εικόνα της λειτουργίας των εννοιών της ασυμμετρίας, του θεωρητικού εμποτισμού και των φυσικών ερμηνειών στο έργο του Φεγιεράμπεντ, θα πρέπει να τις πλαισιώσουμε με μια συνοπτική παρουσίαση της γενικής φιλοσοφικής του αντίληψης, της αντίληψής του γι’ αυτό που θα ονομάζαμε ιστορία των ιδεών.

Ο Φεγιεράμπεντ διακρίνει μεταξύ δύο βασικών ειδών παραδόσεων στην ιστορία των πολιτισμών, μεταξύ των ιστορικών και των αφηρημένων παραδόσεων. Οι ιστορικές παραδόσεις θα λέγαμε πως είναι οι παραδόσεις που αναδύονται με την ανάδυση την ίδια του ανθρώπινου πολιτισμού. Αντίθετα, η γέννηση των αφηρημένων παραδόσεων εντοπίζεται στα ιστορικά περίξ της κλασικής αρχαιότητας, «όταν οι Έλληνες ανακάλυψαν τη μεγάλη ποικιλία μορφών ζωής στον περίγυρό τους»⁶³. Το εγχείρημα συγκρότησης αφηρημένων εννοιών και παραδόσεων απηχούσε την προσπάθεια να γίνει διαχείριση αυτής της ποικιλομορφίας και πολλαπλότητας, την προσπάθεια να αντικατασταθούν όλες οι ετερόκλητες μορφές ζωής από μια ενοποιητική παράδοση στη βάση των αντικειμενικών νόμων που προέτασε ο ορθός λόγος. Η ανάδυση των αφηρημένων παραδόσεων με άλλα λόγια δεν είναι παρά η ανάδυση της κλασικής φιλοσοφίας, που γέννησε σταδιακά και τους διάφορους επιστημονικούς κλάδους.

Ο βασικός διαχωρισμός μεταξύ των δύο ειδών παραδόσεων μπορεί να γίνει από τη λειτουργία των εννοιών στο εσωτερικό τους. Οι ιστορικές παραδόσεις περιλαμβάνουν έννοιες πλούσιες σε περιεχόμενο, αλλά φτωχές σε απαγωγικές (deductive) σχέσεις. Η εξήγηση των εννοιών δίνεται μέσα από μια σειρά (εμπειρικών) χαρακτηριστικών και όχι μέσω κοινών (αφηρημένων) ιδιοτήτων⁶⁴. Γενικότερα στις ιστορικές παραδόσεις «τα εννοιολογικά ζητήματα προσιδιάζουν στα ζητήματα τρόπου ζωής ή σωστής χρήσης, το οποίο σημαίνει πως πρέπει η εκμάθησή τους να γίνει με “εμβάπτιση” (immersion), όπως ένα παιδί μαθαίνει μια γλώσσα και όχι μέσω αφηρημένης μελέτης αφηρημένων αρχών. Έχοντας μάθει την πρακτική τα μέλη μιας ιστορικής παράδοσης είναι ικανά για μια μεγάλη ποικιλία αντιδράσεων, οι οποίες υπερβαίνουν κατά πολύ κάθε ρητό απολογισμό, τον οποίο αυτά τα μέλη ή ένας μελετητής της παράδοσης τους, είναι ικανά να δώσουν...»⁶⁵. Το βασικό χαρακτηριστικό αυτού του είδους των παραδόσεων είναι ο άρρητος χαρακτήρας της εννοιολογικής λειτουργίας. Η συμπεριφορά των μελών τους δεν μπορεί να εξηγηθεί με ένα σύνολο ρητών κανόνων. Το ποια συμπεριφορά αρμόζει σε

⁶³Feyerabend, P. K. (1981α'), σελ. 7.

⁶⁴Ο.π. σελ. 5.

⁶⁵Ο.π., σελ. 5-6.

κάθε περίπτωση μαθαίνεται άρρητα και είναι αδύνατο να κωδικοποιηθεί —αλγοριθμικά θα λέγαμε— από μια αντικειμενική ιστορική περιγραφή. Για το λόγο αυτό, «για τα μέλη μιας ιστορικής παράδοσης ένα επιχείρημα είναι μια ιστορία με νόημα (a story with a point) [...] δεν υπάρχει διάκριση μεταξύ λογικής και ρητορικής [...] Η “υποκειμενική” και η “αντικειμενική” πτυχή ενός επιχειρήματος είναι συγχωνευμένες»⁶⁶.

Αντίθετα, τα χαρακτηριστικά που διέπουν τις αφηρημένες παραδόσεις μοιάζουν σε μια πρώτη ανάγνωση εντελώς διαφορετικά, μοιάζουν να βρίσκονται στον αντίποδα. Οι έννοιες στο εσωτερικό τους χαρακτηρίζονται από πλούσιες απαγωγικές συνδέσεις, αλλά από πενιχρό περιεχόμενο. Δε συνδέονται άμεσα με τα πρακτικά ερωτήματα και τις διαπροσωπικές σχέσεις των ανθρώπων. Όταν μάλιστα επιληφθούν αυτών των ζητημάτων, στην προσπάθεια να καταστήσουν περισσότερο σαφή και “ορθολογική” την αντιμετώπισή τους, αφυδατώνουν το περιεχόμενο των δυνητικών απαντήσεων που υφέρπει στην άρρητη εννοιολογική λειτουργία της κοινωνικής ζωής⁶⁷.

Συνοψίζοντας, από καταβολής της, η ανθρώπινη κοινωνική ζωή διέπεται από μια άρρητη εννοιολογική λειτουργία, η οποία βασίζεται στους άρρητους τρόπους συμπεριφοράς που μαθαίνουν τα μέλη μιας κοινότητας —ως μέλη της. Αυτοί οι τρόποι ούτε μπορούν να ανασυγκροτηθούν σε ένα σαφές σύνολο κανόνων ούτε έχουν ισχύ έξω από τα όρια της κοινότητας. Ιστορικά, η επαφή των διαφορετικών παραδόσεων πυροδότησε την προσπάθεια για μια καθολική, ορθολογική, σαφή παράδοση, η οποία θα μπορούσε να διαδραματίσει το ρόλο ενοποιητικού παράγοντα. Έτσι συγκροτήθηκαν διάφορα εγχειρήματα για να επιτευχθεί αυτό, με αποτέλεσμα τη δημιουργία διάφορων αφηρημένων παραδόσεων.

Αυτή όμως η διάκριση εισάγεται από το Φεγιεράμπεντ μονάχα για να αναιρεθεί. Συγκεκριμένα, θεωρεί πως οι αφηρημένες παραδόσεις είναι ειδικά υποσύνολα των ιστορικών. «Οι δομές που περιλαμβάνουν [οι αφηρημένες παραδόσεις], οι αφηρημένες ιδέες που εισάγονται σε αυτές τις δομές μπορούν να γίνουν αντικείμενο μάθησης, να γίνουν κατανοητές, να υιοθετηθούν σε νέες περιπτώσεις μονάχα επειδή αποτελούν μέρη ενός υποκείμενου ιστορικού μέσου που τις υποθασάζει, τους δίνει νόημα και δείχνει πως μπορούν να εφαρμοστούν»⁶⁸. Με άλλα λόγια, δεν μπορεί να υπάρξει υπερβατική, τρόπον τινά, αφηρημένη παράδοση. Δεν υπάρχει αφηρημένη εννοιολογική δομή που δεν αγκυρώνεται σε ένα πολύ συγκεκριμένο ιστορικό πλαίσιο.

Με αυτή τη στρατηγική (την εισαγωγή της διάκρισης και την άμεση αναίρεσή της) ο Φεγιεράμπεντ διασφαλίζει μια πολύ συγκεκριμένη φιλοσοφική αντίληψη, στη βάση της οποίας μπορεί να συζητήσει το ζήτημα της αξίας των μεθοδολογικών κανόνων. Η αντίληψη αυτή δεν είναι άλλη από την υπόθεση πως «θεωρίες, γεγονότα και διαδικασίες που συγκροτούν την (επιστημονική) γνώση μιας συγκεκριμένης περιόδου είναι τα αποτελέσματα ιδιαίτερων και εξόχως ιδιοσυγκρασιακών ιστορικών αναπτύξεων»⁶⁹. Αφότου έχει διασφαλίσει αυτή τη βάση μπορεί να συνεχίσει τη συζήτηση εισάγοντας μια άλλη διάκριση: «Η διχοτομία μεταξύ ιστορικών παραδόσεων και αφηρημένων παραδόσεων [...] δεν αντανakλά μια πραγματική διαφορά: όλες οι παραδόσεις είναι ιστορικές παραδόσεις (αυτό έχει γίνει πολύ σαφές από τους ιντουσιονιστές και τον Βίτγκενστάιν). Όμως μπορούμε να διακρίνουμε μεταξύ εμπειρικών και θεωρητικών παραδόσεων. Οι *θεωρητικές παραδόσεις* προσπαθούν να αντικαταστήσουν τις ημί-δισαιθητικές και μόνο μερικώς τυποποιημένες διαδικασίες των μελών τους με αφηρημένα μοντέλα, αφηρημένες

⁶⁶Ο.π., σελ. 6.

⁶⁷Βλ. Ό.π., σελ. 6-7.

⁶⁸Ο.π., σελ. 8.

⁶⁹Feyerabend, P. K. (1982), σελ. 353.

έννοιες και αφηρημένες σχέσεις μεταξύ τους και κάνουν εκτεταμένη χρήση αυτών των σχέσεων στα επιχειρήματά τους. Πιστεύουν ότι οι επινοήσεις του ανθρώπινου μυαλού τελικά θα αντικαταστήσουν τη δουλειά όλων των γνωστών και άγνωστων, ρητών και κρυμμένων, προσαρμοστικών ικανοτήτων, συναισθημάτων και κοινής λογικής, επομένως όλη η δουλειά της δημιουργίας μπορεί να κατασκευασθεί εκ νέου, στη βάση του ανθρώπινου λόγου [...]. Οι υποστηρικτές των *εμπειρικών παραδόσεων* αρνούνται την καθολική χρησιμότητα μιας τέτοιας διαδικασίας· ισχυρίζονται πως υπάρχουν πεδία όπου οι θεωρητικές παραδόσεις *μπορούν* αλλά *δεν πρέπει* να εισαχθούν για εμπειρικούς όσο και ηθικούς λόγους»⁷⁰.

Η διάκριση αυτή αποτελεί μια φιλοσοφική ένταση με χαρακτηριστικά επαναλαμβανόμενου μοτίβου, σύμφωνα πάντα με το Φεγιεράμπεντ. Μπορεί να ανιχνευθεί στην αρχαία διαμάχη μεταξύ ποίησης και φιλοσοφίας, στη διαμάχη μεταξύ των καρτεσιανών και των υποστηρικτών του Νίκο, ακόμα και σε πιο σύγχρονες εκφράσεις της, όπως μεταξύ των επιστημόνων ιατρών και των χειροπρακτικών. Από τη μια μεριά βρίσκουμε το πρόταγμα της ανακάλυψης και της θέσπισης σαφών, ρητά επικοινωνήσιμων και καθολικών κανόνων και από την άλλη, μια πρόκριση των διαισθητικών, όχι απόλυτα ρητών, εμπειρικών νορμών. Αν έπρεπε να βάλουμε θεωρητικές ετικέτες, από τη μία μεριά βρίσκονται οι ορθολογιστές και από την άλλη οι ιντουισιονιστές.

Κατόπιν ο Φεγιεράμπεντ προβαίνει σε κάποιες επισημάνσεις που σκοπό έχουν να διαιτητεύσουν, με μία έννοια, την ένταση⁷¹. Καταρχάς, τόσο οι εμπειρικές όσο και οι θεωρητικές παραδόσεις διαθέτουν τις δικές τους νόρμες, τα δικά τους αντικείμενα, τις δικές τους διαδικασίες και φιλοσοφικά στηρίγματα. Δεν πρέπει δηλαδή να θεωρούμε πως ο ορθολογισμός βάζει τάξη σε μια περιοχή όπου πριν υπήρχε χάος, αλλά ότι βάζει μια συγκεκριμένου τύπου τάξη εκεί που υπήρχε μια άλλη τάξη. Επιπλέον, οι θεωρητικές παραδόσεις έχουν επιτύχει ιστορικά σημαντικά αποτελέσματα στους τομείς της αστρονομίας και των μαθηματικών, δεν είχαν όμως την ίδια αποτελεσματικότητα στους τομείς της ιατρικής, της ηθικής ή της πολιτικής. Τέλος, ακόμα και στις περιπτώσεις όπως τα μαθηματικά και η φυσική, που αποτέλεσαν την κατεξοχήν εκδήλωση θεωρητικών παραδόσεων, «αφηρημένες έννοιες και διαδικασίες χρησιμοποιήθηκαν, αλλά με έναν διαισθητικό τρόπο που συχνά αντέφασκε με τον αφηρημένο ορισμό τους»⁷².

Καταληκτικά, μερικές μόνο επισημάνσεις για τον τρόπο που οικοδομεί ο Φεγιεράμπεντ τις διακρίσεις, τις εντάσεις και τα επιχειρήματα για την αποτίμησή τους. Καταρχάς είναι φανερό πως τα χαρακτηριστικά της πρώτης διάκρισης που περιγράψαμε, μεταξύ ιστορικών και αφηρημένων παραδόσεων, αναπαράγονται σε πολύ μεγάλο βαθμό στη δεύτερη διάκριση, μεταξύ θεωρητικών και εμπειρικών παραδόσεων. Επί της ουσίας, τις θεωρητικές παραδόσεις συγκροτούν οι υποστηρικτές των αφηρημένων και τις εμπειρικές παραδόσεις οι υποστηρικτές της προτεραιότητας των ιστορικών παραδόσεων επί των αφηρημένων. Με αυτήν την έννοια, Ο Φεγιεράμπεντ επιχειρεί να διαιτητεύσει τη διαμάχη θεωρητικών/εμπειρικών παραδόσεων, αφού έχει διασφαλίσει τη “νίκη” των εμπειρικών παραδόσεων πριν ακόμα αρχίσει ο αγώνας. Η εξασφάλιση γίνεται με την απόφαση πως οι αφηρημένες παραδόσεις είναι ιδιαίτερα υποσύνολα των ιστορικών, πως οι δεύτερες νοηματοδοτούν και γενικότερα επιτρέπουν τη λειτουργία στις πρώτες. Έτσι ο λαγός είναι από πριν στο καπέλο και η ετυμηγορία του Φεγιεράμπεντ δεν παρουσιάζει καμία αγωνία και βεβαίως καμία πειστική αξία. Η σχετική, πολιτισμικά-εξαρτημένη αξία των αφηρημένων παραδόσεων έχει εκληφθεί ως δεδομένη με το να τις θεωρεί

⁷⁰Feyerabend, P. K. (1981α), σελ. 8, η έμφαση στο πρωτότυπο.

⁷¹Βλ. ό.π., σελ. 9-12.

⁷²Ο.π., σελ. 11.

υποσύνολα των ιστορικών τους πλαισίων δεν αποδεικνύεται με τις διαπιστώσεις περί αποτυχίας στην ιατρική ή περί επιτυχίας στα μαθηματικά. Οποιαδήποτε ιστορική ανάλυση καθοδηγούμενη από το αξιωματικό υπόβαθρο που έθεσε ο Φεγιεράμπεντ (δηλαδή ότι κάθε αφηρημένη παράδοση ανήκει σε μια ιστορική) θα κατέληγε στο ίδιο συμπέρασμα.

Πέρα όμως από την αποδεικτική αξία του επιχειρήματος, η προσφυγή του Φεγιεράμπεντ στην ιστορία των ιδεών μας δίνει, εκτός από κάποιες χρήσιμες έννοιες, και ένα γενικότερο πλαίσιο εντός του οποίου εντάσσονται, όπως είπαμε, οι έννοιες της ασυμμετρίας, του θεωρητικού εμποτισμού και των φυσικών ερμηνειών.

ΙΙ.1.5 Ο αναρχισμός ως πολιτισμικός αναγωγισμός

Μέσα σε αυτό το θεωρητικό πλαίσιο που στήνει ο Φεγιεράμπεντ, η χρήση των αντικανόνων που υπάγονται στη γενική νόρμα «όλα επιτρέπονται» μοιάζει εξαιρετικά εύλογη. Οι μείζονες επιστημονικές αλλαγές χαρακτηρίζονται από βαθιές εννοιολογικές ασυνέχειες και ο εγκιβωτισμός της παλαιότερης θεωρίας από τη νεότερη, μέσω της λογικής παραγωγής, καθίσταται αδύνατος. Η αντίληψη των επιστημόνων συγκροτείται στη βάση άρρητων φυσικών ερμηνειών οι οποίες σε τελική ανάλυση καθορίζουν το αντικείμενο της αισθητηριακής πρόσληψης. Τα κριτήρια και οι νόρμες που χρησιμοποιεί κάθε επιστημονική κοινότητα υποβαστάζονται από μια εννοιολογική λειτουργία σύμφυτη με το ιστορικό πλαίσιο —με την ιστορική παράδοση— και δεν έχει καθολικά χαρακτηριστικά. Η χρήση της έννοιας της ασυμμετρίας σε ένα πρώτο επίπεδο μπορεί να μην έχει τα διεσταλμένα χαρακτηριστικά που έχει στην ΔΕΕ, η πλαισίωσή της όμως με τις υπόλοιπες έννοιες που αναφέραμε οδηγεί ακριβώς στα ίδια αποτελέσματα: ασυμμετρία εννοιών, ασυμμετρία κριτηρίων και ασυμμετρία αντίληψης. Αυτό που ίσως γίνεται σαφέστερο από το έργο του Φεγιεράμπεντ είναι πως η εννοιολογική διάσταση της ασυμμετρίας έχει τον πρώτο ρόλο. Τόσο ο ρόλος των φυσικών ερμηνειών στην αισθητηριακή αντίληψη όσο και τα ρητά ή άρρητα κριτήρια που χρησιμοποιούν οι επιστήμονες υποβαστάζονται από μια εννοιολογική λειτουργία. Η ασυμμετρία μεταξύ των διαφόρων εννοιολογικών συστημάτων παράγει και την ασυμμετρία στην αντίληψη και στα κριτήρια, γεγονός που μοιάζει να αντιλήφθηκε κι ο Κουν εμμένοντας στις ταξινομητικές ασυμβατότητες των Παραδειγμάτων.

Επιστρέφοντας στον Φεγιεράμπεντ μπορούμε να πούμε πως ο μεθοδολογικός αναρχισμός των αντικανόνων εδραιώνεται σε μια πολύ συγκεκριμένη αντίληψη πολιτισμικού αναγωγισμού. Η εδραίωση αυτής της αντίληψης βασίζεται σε δύο βασικές γραμμές επιχειρηματολογίας, μία αρνητική και μία θετική. Η αρνητική όψη σχετίζεται με τη διαπίστωση πως κανένα σύνολο μεθοδολογικών κανόνων μέχρι στιγμής δεν έχει σταθεί ικανό να συμπυκνώσει, να περιγράψει και να εξηγήσει την ιστορική διαδρομή της επιστήμης. Κάθε κανόνας καταρρέει υπό το πρίσμα συγκεκριμένων ιστορικών αντιπαραδειγμάτων. Το επιχείρημα αυτό έχει τη δομή της απαισιόδοξης μετά-επαγωγής: αν κανένας κανόνας δεν ήταν επαρκής ως σήμερα τότε είναι μάλλον μάταιο να πιστεύουμε πως μπορεί να βρεθεί στο μέλλον. Δεν πρόκειται όμως για απαισιόδοξη μετά-επαγωγή διότι συμπληρώνεται από τη θετική όψη της επιχειρηματολογίας. Οι κανόνες που εμφανίζονται ιστορικά ως θεματοφύλακες της επιστήμης χρησιμοποιούνται με έναν άρρητο διαισθητικό τρόπο και τούτο συμβαίνει διότι κάθε επιστήμη, η οποία συνιστά μια αφηρημένη παράδοση, επί της ουσίας είναι υποσύνολο μιας συγκεκριμένης ιστορικής παράδοσης και η τελευταία επικαθορίζει τη λειτουργία της πρώτης.

Για να το θέσουμε με τους όρους της φιλοσοφικής έντασης που προτείνουμε, η αντίληψη του Φεγιεράμπεντ αποτελεί μια καθαρή μορφή εξτερναλισμού. Το εσωτερικό της επιστήμης, οι κανόνες, οι μέθοδοι, τα εννοιολογικά συστήματα, οι πειραματικές

τεχνικές βρίσκονται σε μια διαρκή επικοινωνία με το ιστορικό τους πλαίσιο. Μάλιστα, δεν πρόκειται για μια αμφίδρομη σχέση χωρίς επικαθορισμό. Σε τελική ανάλυση, το ιστορικό-πολιτισμικό πλαίσιο καθορίζει το περιεχόμενο των αφηρημένων παραδόσεων, το περιεχόμενο της επιστήμης. Η επιστήμη δεν μπορεί να θεωρηθεί ως ένα κλειστό, αυτόνομο σύστημα παραγωγής έγκυρης γνώσης. Όλη η ιστορία της επιστήμης είναι η ιστορία προσαρμογής των αφηρημένων παραδόσεων στις ιστορικές και πολιτισμικές εξελίξεις και η εγκυρότητα της γνώσης που παράγει η επιστήμη είναι άμεσα συναρτημένη με το εκάστοτε ιστορικό-πολιτισμικό πλαίσιο. Επομένως δεν μπορούμε να κατανοήσουμε την επιστημονική αλλαγή στη βάση της χρήσης σταθερών και καθολικών κριτηρίων ορθολογικής επιλογής, αλλά στη βάση της αναγωγής της στο κατάλληλο πολιτισμικό πλαίσιο.

Η αποτίμηση αυτής της αντίληψης θα ολοκληρωθεί με την ολοκλήρωση της παρούσας μελέτης, ωστόσο αξίζει να επισημανθούν κάποια ζητήματα επιγραμματικά για τον Φεγιεράμπεντ. Οι επισημάνσεις χωρίζονται σε δύο επίπεδα, το ένα αφορά την πρακτική διάσταση της αντίληψής του (το μεθοδολογικό αναρχισμό) και το άλλο τη θεωρητική διάσταση (πολιτισμικός αναγωγισμός)⁷³.

Ο μεθοδολογικός αναρχισμός προτάσοντας την αρχή «όλα επιτρέπονται», ουσιαστικά κηρύσσει την “εποχή από το κρίνειν” επί μεθοδολογικών ζητημάτων. Ο οπαδός του μεθοδολογικού αναρχισμού μπορεί σε οποιαδήποτε στιγμή να διαλέξει οποιαδήποτε στάση θέλει να υιοθετήσει. Αν ζούσε στις αρχές του 17^{ου} αιώνα θα μπορούσε και να γίνει ένθερμος υποστηρικτής του Κοπέρνικου, αλλά κάλλιστα και αντίπαλός του ανάλογα με «τα ενδιαφέροντά του, τους “κοινωνικούς νόμους”, την κοινωνική φιλοσοφία και τις εκτιμήσεις για τη σύγχρονη κατάσταση που θα είχε αποφασίσει να υιοθετήσει για την ώρα»⁷⁴. Με άλλα λόγια, ο μεθοδολογικός αναρχισμός δεν εισάγει καμία πρακτική διαφορά για τον επιστημονικό κόσμο. Θα μπορούσαν όλοι οι επιστήμονες να ασπάζονται το μεθοδολογικό αναρχισμό και να συνεχίζουν να κάνουν τα ίδια ακριβώς πράγματα με αυτά που έκαναν. Αν θέλαμε να το τραβήξουμε στα άκρα θα μπορούσαμε να πούμε πως ακόμα και οι φιλόσοφοι θα μπορούσαν να ενστερνιστούν το μεθοδολογικό αναρχισμό και κατόπιν να υπερασπίζονται τον επαγωγισμό, τη διαψευσιοκρατία ή οτιδήποτε άλλο. Ο Φεγιεράμπεντ έχει επίγνωση αυτής της δυσκολίας και γι’ αυτό καταλήγει πως η καλύτερη επιλογή για τον ίδιο είναι να σωπάσει και να “μεταμφιεστεί” σε οπαδό της μεθοδολογίας ερευνητικών προγραμμάτων του Λάκατος⁷⁵. Η επίγνωση όμως δε λύνει το πρόβλημα και το πρόβλημα είναι πως ο μεθοδολογικός αναρχισμός δεν έχει καμία πρακτική επίδραση στη λήψη μεθοδολογικών αποφάσεων. Μοιάζει με μια ανάλυση που υποβαθμίζει όλες τις δυνατές μεθοδολογικές επιλογές και παράλληλα δεν μπορεί να φανερωθεί πρακτικά, διότι αν φανερωθεί θα χάσει την πειστικότητά της. Κατέχει μια υπερβατική, εξώκοσμη θέση που συγκεφαλαιώνει όλες τις δυνατές επιλογές του πραγματικού κόσμου, αλλά δεν μπορεί πρακτικά να γίνει επίκληση σε αυτή. Όμως κατά την παραίτηση του Βίτιγκενστάιν: για ό,τι δεν μπορούμε να μιλήσουμε καλύτερα να σωπαίνουμε⁷⁶.

Η διαφαινόμενη υπερβατικότητα του μεθοδολογικού αναρχισμού αποτελεί και το συνδετικό κρίκο για κάποιες επισημάνσεις σχετικά με τη θεωρητική διάσταση του έργου του Φεγιεράμπεντ, τον πολιτισμικό αναγωγισμό. Πώς μπορεί να έχει γενική ισχύ η άποψη

⁷³Βεβαίως πρόκειται για διαστάσεις που σε καμία περίπτωση δεν μπορούν να διακριθούν απόλυτα. Ο διαχωρισμός εδώ έχει μόνο μεθοδολογική διάσταση για να γίνουν καλύτερα κατανοητά τα όσα θα επισημανθούν.

⁷⁴Feyerabend, P. K. (1982), σελ. 238, η έμφαση στο πρωτότυπο.

⁷⁵Βλ. ό.π., κεφ. 16.

⁷⁶Wittgenstein, L. (1978), §7, σελ. 131.

πως οι αφηρημένες παραδόσεις επικαθορίζονται και εξηγούνται από τις ιστορικές; Όντας μέρος μιας αφηρημένης παράδοσης (π.χ. της φιλοσοφίας της επιστήμης του 20^{ου} αιώνα), με ποιό τρόπο μπορεί να αξιώσει καθολικά χαρακτηριστικά, να υποθέσει πως προβαίνει σε μια ανάλυση που συγκεφαλαιώνει την καθολική σχέση αφηρημένων και ιστορικών παραδόσεων; Με άλλα λόγια, το βασικό πρόβλημα του πολιτισμικού αναγωγισμού, όπως προκύπτει από το κλασικό επιχείρημα έναντι κάθε σχετικιστικής ανάλυσης, είναι πως δεν μπορεί να αυτοπροταθεί ως γενική αρχή για τη σχέση επιστήμης και ιστορικού πλαισίου. Η γενικότητα μιας τέτοιας πρότασης αντιφάσκει στις επεξεργασίες του ίδιου του μοντέλου.

ΙΙ.2 Ο Ντέιβιντ Μπλουρ και *Ισχυρό Πρόγραμμα*

ΙΙ.2.1 Αξιώματα, επιχειρήματα, αντεπιχειρήματα και πηγές αντίστασης

Το Ισχυρό Πρόγραμμα της σχολής του Εδιμβούργου παρουσιάζει μια ιδιαιτερότητα ως προς τους σκοπούς της παρούσας μελέτης. Συγκροτείται ουσιαστικά εκτός του ακαδημαϊκού χώρου της φιλοσοφίας της επιστήμης και στη βάση εννοιολογικών εργαλείων που επίσης δεν εναρμονίζονται με τις παραδοσιακές φιλοσοφικές θεωρήσεις. Από την άλλη μεριά όμως, τα θεωρητικά προτάγματα που αρθρώνει έχουν άμεσο αντίκτυπο στη φιλοσοφία της επιστήμης και ιδιαίτερα στον τομέα εκείνο που επιλαμβάνεται θεωρητικά των επιστημονικών αλλαγών. Εξαιτίας του εν λόγω αντίκτυπου, παρουσιάστηκε η ανάγκη για έναν διάλογο μεταξύ φιλοσόφων και κοινωνιολόγων της επιστήμης, ο οποίος ιστορικά δεν εξάντησε τις θεωρητικές του δυνατότητες. Από τη θεωρητική τάση που άλλοτε χαρακτηρίζεται με το θεωρητικά φορτισμένο όρο “κοινωνική κατασκευασιοκρατία” και άλλοτε απλά ως Ισχυρό Πρόγραμμα ή σχολή του Εδιμβούργου, ο Ντέιβιντ Μπλουρ υπήρξε ο μόνος που προσπάθησε να συστηματοποιήσει φιλοσοφικά τις θεωρητικές αξιώσεις της “ριζικής” κοινωνιολογίας και να αναπτύξει ένα διάλογο με φιλοσοφικές διαστάσεις⁷⁷, μολονότι ο διάλογος αυτός γίνεται πάντοτε από μια κοινωνιολογική αφηρησιά και προς έναν κοινωνιολογικό προορισμό.

Πρώτιστα, αυτό που μπαίνει στο στόχαστρο του Ισχυρού Προγράμματος είναι η παραδοσιακή αντίληψη που θέλει τη γνώση ως μια αυθύπαρκτη διαδικασία που δε σχετίζεται με τις συνθήκες παραγωγής και αναπαραγωγής της. Έτσι οι κοινωνιολόγοι που ενστερνίζονται αυτήν την άποψη θεωρούν πως «η γνώση ως τέτοια, ως διακριτή από τις συνθήκες που περιοσιχίζουν την παραγωγή της, βρίσκεται πέρα από το πεδίο τους»⁷⁸. Ο Μπλουρ θεωρεί πως οι προαναφερθέντες κοινωνιολόγοι περιορίζουν εθελοντικά το βεληνεκές των ερευνών τους, το πεδίο του κλάδου τους. Στην ουσία «δεν υπάρχουν περιορισμοί που άπτονται στον απόλυτο ή υπερβατικό χαρακτήρα της επιστημονικής γνώσης καθεαυτής ή στην ειδική φύση της ορθολογικότητας, εγκυρότητας, αλήθειας ή αντικειμενικότητας»⁷⁹. Οι κοινωνιολόγοι μπορούν και οφείλουν να εισβάλλουν στο πεδίο της γνώσης που έως τώρα θεωρείτο προνομιακός χώρος των φιλοσόφων. Ο τρόπος για να γίνει αυτό είναι να εκληφθεί η γνώση, ακόμα και η επιστημονική γνώση, ως ένα

⁷⁷Την αναγκαιότητα του εν λόγω διαλόγου ο Μπλουρ την εντοπίζει ως εξής: «Δεδομένου ότι a priori επιχειρήματα διαποτίζουν πάντοτε τις “υποθέσεις υποβάθρου” (background assumptions) και τις [γενικότερες] στάσεις θα ήταν αναγκαίο να τα φέρουμε στην επιφάνεια και να τα εξετάσουμε και αυτά», Bloor, D. (1991), σελ. 4.

⁷⁸Ο.π., σελ. 3.

⁷⁹Ο.π., σελ. 3.